

Атамкулова Е.Т.

САЯСИЙ ПАРТИЯЛАРДЫН КОНСТИТУЦИЯЛЫК УКУКТУК ЖООПКЕРЧИЛИГИ

Атамкулова Е.Т.

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ

E. T. Atamkulova

CONSTITUTIONAL AND LEGAL RESPONSIBILITY OF POLITICAL PARTIES

УДК: 342.329(575.2)(043.3)

Макалада саясий партиялардын конституциялык-укуктук жоопкерчилиги талдоого алынган.

Негизги сөздөр: талапкер, жоопкерчилик, саясий партия, пассивдүү укук, конституциялык жоопкерчилик, шайлоо комиссиясы, сот.

В данной статье проанализировано конституционно-правовая ответственность политических партий.

Ключевые слова: кандидат, ответственность, политическая партия, пассивное право, конституционная ответственность, избирательная комиссия, суд.

The constitutional and legal responsibility of political parties is analyzed in this article.

Key words: candidate, responsibility, political party, passive right, constitutional responsibility, election commission, court.

Шайлоо процессинин субъектиси болгон саясий партияларга карата колдонулуучу конституциялык укуктук жоопкерчилик өзгөчө маанилүү. Анын өзгөчөлүгү бул жоопкерчиликтин бир гана соттор тарабынан эмес, шайлоо комиссиясы тарабынан да колдонулушу мүнөздөйт. Саясий партиянын төмөнкү конституциялык укуктук жоопкерчилиги каралган:

1. Талапкерди, талапкерлер тизмесин каттоодон баш тартуу. Бул чара шайлоо комиссиясы тарабынан гана колдонулуп, ошол комиссиянын ыйгарым укуктарына талапкерди же талапкерлер тизмесин каттоо учурунда колдонулат. Талапкердин же талапкерлер тизмесин каттоодон баш тартуу чарасын конституциялык укуктук жоопкерчилик катары шайлоо мыйзамын бузгандыгы үчүн колдонулуп, аны шайлоо процедурасын сактабагандыктын натыйжасында келип чыккан укук бузуудан айрымалаш керек, мисалы шайлоочулардын колунун саны жетишсиз же чыныгы шайлоочулардын колу шайлоо учурунда текшергенде келип чыккан учурду айтсак болот.

Конституциялык укуктук жоопкерчилик катары каттоодон баш тартуу Административдик жоопкерчилик жөнүндө кодекстин 27-беренесинин негизинде колдонулат, эгерде:

1. Административдик жоопкерчилик жөнүндө кодекстин талабына ылайык тийиштүү документтерди өз убагында бербөө;

2. Административдик жоопкерчилик жөнүндө кодекстин өзгөчө бөлүгү тарабынан каралган талап-

керди колдоо үчүн чогултулган колдун жетишсиз санда болушу;

3. Талапкерде пассивдүү укуктун жоктугу;

4. Талапкердин башка саясий партиянын тизмесинде каттоо фактысы болсо;

5. Административдик жоопкерчилик жөнүндө кодекстин орноткон талапкер саясий партия тарабынан шайлоо фондусунун түзүлбөшү;

6. Талапкердин башка өлкөнүн жараны болушу саналат.

Жогоруда аныкталган тизмеден башка мыйзам астындагы актылар тарабынан орнотулган учурлар бар. Кийинчирээк каттоодон баш тартуунун негизинин тизмеси административдик кодекске ылайык унификация болот деген ойдобуз.

Талапкерди талапкерлер тизмесин каттоо жөнүндөгү чечимди жокко чыгаруу административдик жоопкерчилик жөнүндө кодекстин 56-беренесине ылайык [1], бул чара шайлоо комиссиясы тарабынан же жалпы юрисдикциядагы соттор тарабынан колдонулушу мүмкүн.

Талапкерди каттоо чечими жокко чыгаруу чарасы талапкерди каттоо боюнча чечим кабыл алынгандан баштап добуш берүүгө үч күн калганга чейин колдонулат.

Талапкерди, талапкерлер тизмесин каттоодон баш тартуу ошол округдагы каттоодон өткөн талапкердин же талапкерлер тизмесин каттаган шайлоо комиссиясынын арызы менен жүргүзүлөт.

1999-жылы 12-июнда Кыргыз Республикасынын «Саясий партиялар жөнүндөгү» мыйзамы [2] кабыл алынгандан кийин конституциялык укуктук жоопкерчиликтин атайын чаралары жана өзгөчө тартиби каралган. Азыркы учурда, партиянын өзгөчө уюм катары конституциялык укуктук жоопкерчилиги анчалык чоң эмес жана бул жоопкерчиликти өнүктүрүү зарыл.

Конституциялык укуктук жоопкерчиликтин өзгөчөлүгүнө байланыштуу күнөөнү изилдеген учурда коллективдүү күнөөнү же алардын мүчөсүнүн күнөөсүнүн катышы жөнүндө суроо пайда болот [3, 54-б.].

Мындай жоопкерчилик чараларына саясий партиянын ишмердүүлүгүн токтотуу жана мажбур жоюу чарасы кирет.

Партиянын ишмердүүлүгүн токтотуунун эки түрү бар, толук токтотуу жана жарым жартылай токтотуу.

Саясий партиянын ишмердүүлүгүн толук токтотуунун негизи болуп Кыргыз Республикасынын Конституциясын, мыйзамдарын бузуу саналат.

Мындай укук бузууларды аныктаган учурда Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги саясий партияга кат жүзүндө эскертүү берүү менен бир айдан кем эмес мөөнөт берип аларды жоюуну талап кылат [2].

Ушул учурдан баштап саясий партия бул чечимге даттануу укугун алат.

Эгерде эскертүү сот тарбынан негизсиз деп табылса, анда ал өзгөртүлөт. Эгерде сот эскертүүнү алмаштырбаса саясий партия анда келтирилген кемчиликтерди жоюусу зарыл.

Эгерде партия тарабынан эскертүүдө келтирилген чаралар жоюлбаса анын ишмердүүлүгү эки айга чейин токтотулушу мүмкүн.

Эгерде кат жүзүндөгү эскертүү саясий партиянын уставында каралган эрежелерди бузуу боюнча болсо, бул учурда ыйгарым укукка ээ болгон субъектилер партиянын ишмердүүлүгүн токтотуу боюнча сотко кайрыла алышат. Эгерде экинчи жолу эскертүү берилсе партия бул чечимди сотто даттанууга укуктуу.

Кандай гана учур болбосун ыйгарым укукка ээ болгон органдын партиянын ишмердүүлүгүн токтотуу боюнча арызы ошол арызга даттануу каралган учурда сотко берилбейт.

Саясий партиянын ишмердүүлүгүн толук токтотуунун тартиби ушундай.

Ал эми партиянын ишмердүүлүгүн жарым жартылай токтотуу тартиби бир канча өзгөчөлүктөрү менен айрымаланат.

Саясий партиянын ишмердүүлүгүн токтотуунун конституциялык укуктук чаралары башка мыйзамдарда да карлаган.

Мисалы 2009-жылы кабыл алынган «Аскердик абал жөнүндөгү» мыйзамына ылайык Кыргыз Республикасынын аскердик абал учурунда коопсуздугун жана коргонуусун бөлүп жаруу боюнча партиянын аракеттери пропагандалоону негиз катары тааныйт.

Саясий партиянын ишмердүүлүгүн токтотуу Кыргыз Республикасынын Президентинин указынын негизинде кайсыл жерде аскердик абал болсо ошол жерде токтотулат (5-берене).

Кошумча негизди 1998-жылы кабыл алынган Конституциялык мыйзам «Өзгөчө кырдаалдар жөнүндө» мыйзамы карайт. Ага ылайык партиянын ишмердүүлүгү өзгөчө абалды киргизүүгө себеп болгон жагдайларды жоюуга тоскоол болгон учуру. Мындай токтотуу Кыргыз Республикасынын Президентинин указынын негизинде колдонулат.

Биздин оюбузча мыйзам деңгээлинде кайсыл учурларда саясий партиялардын ишмердүүлүгүн жоюуга жол берилбестигин карап чыгуу зарыл. Мисалы, саясий партиянын тизмеси боюнча Жогорку Кеңештин депутаттыгынын мандатын бөлүштүрүү ишмердүүлүгү партиянын зарыл болгон мүчөлөрү-

нүн санын зарыл болгон санда жок болушу, же ал партиянын регионалдык бөлүмүнүн болбошу негиздеринде партиянын ишмердүүлүгүн токтотууга болбойт. Бул тыюу салуу көрсөтүлгөн шайлоонун добуш берүү күнүнөн баштап беш жыл арасында сакталыш керек. Ошондой эле Кыргыз Республикасынын Президентин, Жогорку Кеңештин депутаттарын шайлоо боюнча официалдуу күнү белгиленгенден кийин, партиянын ишмердүүлүгүн токтотууга болбойт.

Саясий партиянын анын регионалдык бөлүмүнүн ишмердүүлүгүн токтотуу иш жүзүндө коомдук уюмдардын ишмердүүлүгүн токтотуунун натыйжалары менен бирдей.

Саясий партиялардын ишмердүүлүгүн токтотуунун кошумча натыйжалары катары референдум учурунда мамлекеттик, муниципалдык, массалык маалымат каражаттарын колдонууга тыюу салуу болот.

Акча каражаттарын сарптоого тыюу салуудан башка салык төлөө боюнча аракеттерге уруксат берилген.

Соттун чечими менен белгиленген мөөнөттүн ичинде саясий партия ишмердүүлүгүн токтотуу учурунда саясий партия анын түзүмдүк бөлүмдөрү токтотууга негиз болгон укук бузууларды жоюусу зарыл.

Бул учурда саясий партия анын түзүмдүк бөлүктөрү кайрадан ишмердүүлүгүн баштайт. Эгерде укук бузуулар жоюлбаса, партиянын ишмердүүлүгүн токтотуу боюнча арыз берген ыйгарым укукка ээ болгон орган, сотко ал партиянын ишмердүүлүгүн жоюу боюнча арыз менен кайрылат.

Мына ошентип, саясий партиянын конституциялык укуктук жоопкерчилигинин экинчиси партияны жоюу саналат. Саясий партияларды жоюунун кийинки схемалары болуп – мыйзамды бузуу жана бузууну жоюу, ишмердүүлүктү токтотуу-талап кылынган укук бузууну жойбоо болуп саналат. Партияны өз алдынча жоюу саясий партиянын ишмердүүлүгүн алдын-ала токтотуусуз колдонулат.

Бул учурда саясий партияны биротоло бүтүндөй, же жарым жартылай анын түзүмдүк бөлүгү жоюлушу мүмкүн.

Саясий партиялардын толук жоюлушу соттун чечиминин негизинде Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин сунушу боюнча Кыргыз Республикасынын «Саясий партиялар жөнүндөгү» мыйзамынын 3-беренесине ылайык [2] каралган тыюу салууларды бузган учурда иш жүзүнө ашырылат. Ушундай эле тартипте кийинки толук жоюу да иш жүзүнө ашырылат жана жападан жалгыз негиз болуп, бузулган укуктарды белгиленген мөөнөт ичинде жоюлбаганда колдонулат.

Саясий партиялар тарабынан уставында белгиленген максаттарынын жана милдеттеринин чегинен чыккан же аракеттеги мыйзамдарга ылайык келбеген аракеттер жасалган учурда, бул партиянын жетекчи органы Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги тарабынан кат жүзүндө эскертүү берилиши мүмкүн [4, 135-б.].

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Административдик жоопкерчилик жөнүндө кодекси [Текст]. - 4-август 1998-ж. / Эркин-Тоо от 9 сентября 1998 г. N 123-130.
2. Кыргыз Республикасынын «Саясий партиялар жөнүндөгү» мыйзамы [Текст]. - 12-июнь 1999.//Нормативные акты Кыргызской Республики, октябрь 2007, N424.
3. Азыгалиев Р.Ш. Конституционно-правовая ответственность в КР [Текст] / Р.Ш. Азыгалиев. - Б: 2008. - 54.
4. Шерипов, Н. Т. Кыргыз Республикасынын Конституциялык укугу [Текст]/Н.Т. Шерипов. - Б: 2012. - 135 б.

Рецензент: кандидат юридических наук, и.о. доцента Мазитов Р.Я.
